

УДК 351:338.43

Клименко А.А., к.е.н.
Бердянський університет
бізнесу і права

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

В статті на основі теоретичного аналізу наукових підходів та їх узагальненні здійснено уточнення сутності та змісту державного регулювання аграрного сфери економіки.

Постановка проблеми. Формування необхідного рівня та умов розвитку аграрної сфери економіки України знаходить реалізацію в економічній політиці держави. Останню розглядають як систему спеціально розроблених і реалізованих заходів впливу на господарські процеси, які відбуваються в національному господарстві, з метою надання їм визначеної спрямованості розвитку. Економічна політика реалізується через відповідні інструменти, використання яких спрямоване на досягнення економічною системою суспільства визначених цілей, забезпечення необхідного режиму її функціонування.

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних засад державного регулювання аграрної сфери економіки внесли такі вчені, як В. Андрійчук, О. Даций, М. Корецький, А. Лисецький, Д. Плеханов, О. Шевченко, О. Шпичак та ін. Проте, потребують додаткового вивчення та уточнення питання, що стосуються сутності та змісту державного регулювання аграрного сфери економіки на етапі розвитку ринкових відносин.

Метою статті є уточнення сутності та змісту державного регулювання аграрного сфери економіки на етапі розвитку ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно визначитися та уточнити основні категорії цієї проблематики, які викликають дискусії. Так, в окремих наукових працях має місце ототожнення понять „державна економічна політика” і „державне регулювання економіки”. Проте, ми поділяємо думку науковців, які вважають, що державна економічна політика є основою державного регулювання економіки. Державна економічна політика розглядається як цілеспрямований вплив держави на економічні процеси на макро- і мікрорівні, створення й удосконалення умов економічного розвитку відповідно до суспільного устрою [2, с. 14].

Державне регулювання аграрної сфери економіки являє собою процес впливу на її розвиток доповненням стимулів ринкового механізму і

створенням за рахунок цього можливості суб'єктам господарювання здійснювати прибуткову діяльність, покращувати свої конкурентні позиції.

На думку В. Андрійчука, державне регулювання аграрної сфери представляє систему економічних, фінансових, правових, організаційних і соціальних заходів, що здійснюються державою для ефективного і стабільного розвитку аграрного виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами [1, с. 56].

У свою чергу, О. Зінченко вважає, що державне регулювання аграрної сфери економіки є системою заходів впливу з метою створення оптимальних умов розвитку.

На нашу думку, державне регулювання аграрної сфери економіки являє собою сукупність економічних, організаційно-правових і соціальних заходів економічної політики держави, спрямованих для створення ефективного та стабільно-зростаючого розвитку мультифункціонального сільського господарства з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та зміцнення його конкурентних позицій на світовому аграрному ринку.

Враховуючи те, що аграрна політика є складовою економічної політики, тому розподіл її цілей доцільно застосувати й до аграрної сфери економіки. Цілі аграрної політики необхідно поділити на кінцеві та прикладні, які, в свою чергу, поділяються на ряд проміжних. До проміжних висувуються вимоги, по-перше, мати достатній ступінь вимірності, по-друге, швидко, однозначно реагувати на зміну інструмента. Тільки через досягнення проміжних цілей можна одержати кінцевий результат і визначити напрями його досягнення.

Дослідження участі та ролі держави у розвитку сільського господарства вимагає чіткого визначення сутності і змісту державної діяльності у суспільному виробництві аграрної сфери економіки. Це зумовлюється розвитком в Україні ринкової економіки, результатом якого є здійснення докорінних змін у державному регулюванні виробничого процесу.

На етапі розвитку ринкової економіки аграрна сфера займає визначальне місце в сучасній системі національного господарства. Саме розвиток і успішне функціонування цієї сфери визначають стан економіки, забезпеченість населення держави продуктами харчування, рівень збалансованості і розвиток ринкових відносин.

Унікальною особливістю аграрної сфери є наявність великої різноманітності природних ресурсів. Серед них сільськогосподарські угіддя займають 41,9 млн. га або 69,4% загальної території України, 33,3 млн. га припадає на орні землі, 2,2 млн. га на сіножаті, 5,3 млн. га на пасовища, 1,1 млн. га зайнятих багаторічними насадженнями. Площа орних земель України перевищує земельні ресурси ряду країн. Проте за

економічним потенціалом сільське господарство є найменш доходною галуззю.

Сьогодні одним із основних завдань держави є забезпечення умов для розвитку аграрної сфери як поліфункціональної галузі економіки. Поліфункціональність аграрної сфери полягає у комплексному охопленні основних характеристик, якими повинна володіти галузь у процесі виконання основних функцій [5].

Державне регулювання економічних процесів в аграрній сфері виступає як обов'язковий компонент сучасної політики. Адже саме державне втручання визначає розвиток економіки сільського господарства та суміжних з ним галузей.

Основними завданнями державного регулювання аграрної сфери економіки є: забезпечення економічного зростання галузі, яке визначає прогрес національної економіки держави або регіону, і передбачає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності праці в галузі, а також формування раціональної структури попиту й асортименту продукції; забезпечення сталості розвитку аграрного виробництва завдяки стабільності ринкових цін, запобіганню та стримуванню гіперінфляції, підтримки на певному рівні зайнятості сільського населення, забезпечення збалансованості доходів і витрат у аграрному бюджеті і зовнішній торгівлі, попередження появи великого бюджетного дефіциту, зовнішнього боргу або негативного сальдо в зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією; забезпечення економічної справедливості у розвитку сільського господарства. У звичайному розумінні це означає справедливий розподіл суспільного аграрного багатства, але як одна з економічних функцій держави економічна справедливість являє собою також справедливий розподіл доходів галузі серед членів суспільства, надання рівних шансів на аграрному ринку, справедливості ринкової конкуренції тощо.

Виконання цих завдань значним чином залежить від реалізації функцій держави. Функції держави визначаються закономірностями економічної системи і виступають її ефективним засобом. Основними регулюючими функціями держави в ринковій економіці, які розглядаються в економічній літературі є нормативна, стимулююча і розподільна. Нормативна функція держави реалізується у формуванні правових засад розвитку ринкової економіки. Суть стимулюючої функції полягає у стимулюванні економічного зростання та підтримці ринкової рівноваги. Розподільна функція пов'язана, з одного боку, з досягненням більш справедливого розподілу доходів у суспільстві, з іншого – з більш ефективним розміщенням ресурсів у ринковій економіці.

Щодо аграрної сфери економіки, то до основних функцій її державного регулювання відносять такі: цільова; нормативна; стимулююча; координація інтересів між товаровиробниками і

споживачами сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства; соціальна; коригуючи; формування конкурентного середовища на всіх аграрних ринках і підтримка сталого розвитку галузі через забезпечення стабільності попиту на харчові продукти і сільськогосподарську сировину; підтримка вітчизняних експортерів продовольства на зовнішніх ринках; фінансування основних напрямків науки щодо проблем розвитку галузі; контролююча [3].

На нашу думку, перелік функцій державного регулювання аграрної сфери доцільно звузити з метою чіткої їх координації та спрямування на досягнення конкретного завдання. Серед них головне місце займає економічна, соціальна, екологічна, інноваційна та інформаційна.

Економічна функція полягає у виконанні основних завдань аграрної сфери з метою забезпечення умов для функціонування всієї економіки. Вона включає виробництво сільськогосподарської продукції для задоволення потреб населення і забезпечення продовольчої безпеки держави, використання виробничих ресурсів інших галузей та участь у розвитку міжгалузевих зв'язків, функціонування аграрних ринків, створення фінансових потоків, залучення і використання інвестицій тощо.

Соціальна функція аграрної сфери економіки пов'язана з умовами життя сільського населення, створенням соціальної інфраструктури. Це функція знайшла своє відображення у концепції сталого сільського розвитку, яка в останні роки набула особливого поширення.

Екологічна функція реалізується у використанні в аграрному виробництві земельних угідь, водних ресурсів, об'єктів рослинного і тваринного світу. Враховуючи залежність сільського господарства від впливу природнокліматичних умов і від якості природних ресурсів, основним його завданням є забезпечення оптимальної екологічної рівноваги на сільських територіях, а також збереження і розвиток агроландшафту як основу агротуризму.

Інноваційна функція відображає потреби і можливості використання досягнень науково-технічного прогресу, зокрема методів генної інженерії, засобів захисту біологічних об'єктів від хвороб і шкідників та інших біотехнологій, які впливають на якість продукції.

Інформаційна функція характеризується тим, що виконання усіх вищерозглянутих функцій можливе лише за наявності чітких управлінських рішень, які повинні враховувати особливості та специфіку сільського господарства.

Отже, на нашу думку, мультифункціональна аграрна сфера представляє собою галузь національної економіки, ефективний розвиток і функціонування якої забезпечується через економічну, соціальну, екологічну, інноваційну та інформаційну функції, а його конкурентоспроможність виступає основною рушійною силою зміцнення

стратегічних позицій та пріоритетів на внутрішньому та світовому аграрних ринках.

Для ефективного виконання державою своїх економічних функцій необхідно дотримуватися науково обґрунтованих принципів. Проте, на сьогодні відсутній єдиний підхід до формулювання принципів державного регулювання аграрної сфери економіки.

Інші науковці при розгляді основних напрямів діяльності держави у регулюванні аграрної сфери економіки виходять з таких принципів, як: врахування загальних засад державного регулювання економіки конкретної держави і накопиченого світового досвіду; визначення особливостей функціонування аграрної сфери економіки, тенденцій цього розвитку щодо світових спрямувань; формування чіткого уявлення про сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки.

Нам імпонує позиція А. Лисецького [4], який виділяє такі наукові принципи управління в сільськогосподарському комплексі: забезпечення населення продуктами харчування, як його функція, що формується життєвими інтересами суспільства й окремих громадян (розв'язати цю проблему можна виключно через збільшення конкуренції на ринку, а саме через формування двох його секторів: державного й приватного); забезпечення самофінансування інноваційного розвитку сільськогосподарського комплексу як завдання, що вимагає державного регулювання (державна підтримка повинна будуватися на зміщенні акцентів в напрямку заходів "зеленої скриньки" і скороченні заходів ринкової та цінової підтримки, таких як інтервенційні закупки і різноманітні субсидії, які класифікуються як заходи "жовтої скриньки"). Основними заходами "зеленої скриньки" є: дослідження та дослідницькі програми щодо селекції і насінництва тощо; формування міжгалузевих і секторних організацій з інтеграції та структуризації виробництва, організації ринку і розподілу факторних доходів; контроль і боротьба з шкідниками і хворобами рослин й тварин; підготовка спеціалістів, керівників фермерських господарств; надання консультативних послуг, забезпечення передачі інформації та результатів наукових досліджень; контроль за якістю продуктів харчування та дотриманням встановлених стандартів; послуги в сфері маркетингу; розвиток інфраструктури та програм покращення навколишнього середовища тощо; створення, державних резервних фондів з метою забезпечення продовольчої безпеки; Урядові програми страхування доходів сільськогосподарських виробників тощо).

Отже, для забезпечення виконання державною сукупності регуляторних функцій щодо аграрних товаровиробників необхідне, в першу чергу, дотримання наступних принципів. По-перше, принцип цілеспрямованості, що означає відповідність елементів системи визначеній

меті. Цілеспрямованість надає регулюванню активного характеру, уможливорює перехід до стратегії економічного зростання.

По-друге, принцип системності, який полягає у тому що, з одного боку, економіку розглядають як єдиний об'єкт регулювання, а з іншого, – як сукупність порівняно самостійних підсистем. Системність передбачає певну черговість у виконанні заходів державного регулювання стосовно окремих об'єктів регулювання.

По-третє, принцип адекватності, що характеризує максимальне наближення теоретичної моделі механізмів державного регулювання аграрного сектору до об'єктивних закономірностей і тенденцій розвитку економіки. Запобігання втрати адекватності досягається через уточнення мети при зміні обставин, орієнтацію на постійне оновлення, урахування темпів розвитку керованих об'єктів при формуванні управлінських рішень.

По-четверте, принцип альтернативності регулювання, що ґрунтується на потребі прийняття альтернативних рішень у разі існування якісно різних варіантів розвитку галузі. Головна проблема практичного втілення цього принципу полягає у відокремленні тих варіантів розвитку, які можуть бути здійсненими від тих, які неможливо реалізувати.

По-п'яте, принцип об'єктивності, який полягає в тому, що нормативні документи державного регулювання аграрного сектору повинні розробляти на основі статистичних даних, офіційних даних центральних і місцевих органів виконавчої влади, результатах наукових досліджень.

По-шосте, принцип науковості, який забезпечує постійне удосконалення методології та використання світового досвіду в галузі регулювання аграрного сектору.

По-сьоме, принцип розумної достатності представлений тим, що державі підпорядковуються тільки ті функції, які не можуть виконуватись іншими ланками господарської системи внаслідок їх обмеженої компетенції та недостатніх ресурсів.

По-восьме, принцип поступовості, тобто, командно-адміністративні методи регулювання замінюються правовими та економічними в міру створення об'єктивних умов – демонополізації, приватизації, стабілізації тощо.

На нашу думку, до основних принципів державного регулювання аграрної сфери необхідно віднести: аграрний протекціонізм, єдність економічних та соціальних цілей, програмний метод регулювання, сполучення індикативності та директивності.

Аграрний протекціонізм є одним із важливіших принципів державного регулювання у цивілізованих країнах. В основі аграрного протекціонізму лежать кілька постулатів, а саме: збереження продовольчої безпеки країни; підтримка зовнішнього торговельного балансу з обмеженням імпорту та субсидіюванням експорту; збереження та розвиток

вітчизняного сільського господарства як однієї з важливіших галузей економіки в цілому.

Принцип єдності економічних, екологічних та соціальних цілей передбачає орієнтацію заходів державного регулювання на рішення економічних завдань з урахуванням моделі поведінки різних груп сільського населення, його сформовані цінності, соціально-психологічні та національні особливості.

Принцип програмно-цільового регулювання здійснюється через методи впливу на конкуренцію, стримуючи негативні наслідки, які дозволяють узгоджувати інтереси, механізми та інструменти регулювання.

Поєднання індикативності та директивності. Директивні методи регулювання в умовах перехідної економіки поширюються, в основному, на підприємства державного сектора при необхідності, у разі засухи, повені, екологічних катаклізмів, а у міру руху принцип індикативності має стати переважаючим.

В умовах ринкової економіки акцент необхідно робити на застосування нових принципів та відмову від неадекватних йому методів. Так, система директивного планування повинна перейти на програмно-цільовий метод регулювання, який означає поєднання механізмів саморегулювання сільськогосподарського ринку та розвитку аграрної сфери. У цілому, держава впливає на принципи державного регулювання аграрної сфери та змінює їх до рівня, який гарантує становлення конкурентно-ринкового механізму чи забезпечує його ефективне функціонування.

Особливості державного регулювання аграрної сфери економіки формує механізм розвитку сільського господарства, який передбачає наявність взаємоузгоджених елементів, таких як: нормативно-правові важелі; бюджетно-фінансове регулювання та цільова підтримка окремих регіонів – лідерів та регіонів середнього і депресивного розвитку; державні регіональні програми розвитку; створення та розвиток спеціальних економічних зон у певних регіонах; розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Державні програми розробляються з метою активізації господарської діяльності та розвитку державних ринкових відносин; забезпечення структурної перебудови агропромислових комплексів; вирішення проблем соціального характеру, пов'язаних із зайнятістю сільського населення, розвитком соціальної інфраструктури; ліквідації локальних соціально-економічних криз; створення умов для екологічної безпеки тощо [1, с. 52-63].

Базою прогнозування та програмування соціально-економічного розвитку аграрної сфери є: система досягнутих макроекономічних показників, державні соціальні стандарти і нормативи забезпеченості населення, національно-етнічні особливості, характеристика розвитку

соціальної інфраструктури, можливості потенційних інвесторів та інвестиційна привабливість. Аналогічну структуру мають програми соціально-економічного розвитку регіонів, які обов'язково узгоджуються з проектом державного плану (програми) економічного і соціального розвитку України на відповідний рік. У цих програмах відображаються: аналіз та оцінка соціально-економічного розвитку за поточний період, основні проблеми розвитку регіонів; основні показники економічного розвитку; зведений план доходів соціального розвитку; показники розвитку промисловості; показники розвитку аграрного сектора; капітальне будівництво; регіональна інфраструктура; трудові ресурси; охорона природи і раціональне використання природних ресурсів; рівень розвитку та економічна ефективність виробництва

Висновки. Таким чином, державне регулювання аграрної сфери економіки полягає у тому, що держава шляхом застосування правових, адміністративних та економічних важелів регулює поведінку сільськогосподарського товаровиробника, визначає перспективи розвитку аграрної сфери економіки, виконує спрямовуючу роль щодо реалізації довготривалих програм розвитку.

При цьому, поліфункціональну аграрну сферу визначено як галузь національної економіки, ефективний розвиток і функціонування якої забезпечується через державне регулювання із забезпеченням економічної, соціальної, екологічної, інноваційної та інформаційної функцій, а його конкурентоспроможність виступає основною рушійною силою зміцнення стратегічних позицій та пріоритетів на внутрішньому та світовому аграрних ринках завдяки реалізації таких основних принципів державного регулювання: аграрний протекціонізм, єдність економічних та соціальних цілей, програмний метод регулювання, сполучення індикативності та директивності.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 52-63.
2. Державне регулювання: структурно-функціональний метод [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.academia.org.ua>.
3. Діброва А. Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектора економіки / А. Д. Діброва // Економічна теорія. – № 1. – 2007. – С. 76-84.
4. Лисецький А. С. Продовольча безпека України : теорія, методологія, емпіричний аналіз / А. С. Лисецький – К. : Оріяни, 2005. – 374 с.
5. Скидан О. В. Аграрна політика : формування понятійного апарату / О. В. Скидан // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 29-35.